

Експериментальний характер українського роману і романних форм 20-30-х років ХХ ст.

Васьків Микола

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка

Зорієнтованість художньої літератури на оновлення змісту й форми є її іманентною рисою, без якої неможливий літературний процес, розвиток мистецтва загалом. У розвитку світового, насамперед європейського, мистецтва періодом абсолютної ревізії здобутків минулого у світовому мистецтві, який, швидше за все, не мав аналогів у попередніх епохах, стає початок ХХ ст. Він «сприймається як надпотужний вибух, що був підготовлений багатьма духовними чинниками» [Біла 2006: 12]. Модерністсько-авангардистське докорінне оновлення змісту й форми мистецьких витворів, зокрема й літературних, захоплює у своє силове поле також українське мистецтво, яке цілком уписується в загальноєвропейські тенденції. Проте саме в цей період яскраво виявляється і самобутність вітчизняної літератури, яка зуміла компенсувати тугу, безцільність існування «втраченого покоління», породжені безсенсівістю світової бойні, безмежним оптимізмом, вітальністю національного відродження і вірою в велику перетворювальну силу соціальної революції.

Європейську й українську літературу 1920-х років споріднюю, серед інших рис, зорієнтованість на новаторський пошук, експеримент. Однак вітчизняна література не тільки підхоплює модерністсько-авангардистську інтенцію на новаторство, але й суттєво доповнює її, надає їй небачених масштабів. Письменство «Розстріляного відродження» «вибухнуло [...] розмаїттям жанрово-стильових пошуків, вразило читачів експериментальними інтенціями [...] Особливий акцент припадає на експериментальну літературу. Вона відкривала нові перспективи в українському письменстві, яке вписувалося в європейський мистецький контекст, іноді навіть випереджalo творчі пошуки західних письменників [...] Літературний процес в Україні впродовж 20-х років видається приголомшливо багатим» [Ковалів 2009: 3-5].

Новаторсько-експериментальні пошуки охоплюють усі без винятку роди і жанри літератури. Не стали винятком українська проза й такий малопродуктивний у ній раніше жанр як роман. «Українська розповідна проза “розстріляного відродження” спочатку поступалася перед бурхливим потоком поезії, спроквола утверджувалася, еволюціонуючи від малих епічних форм до великих [...] до романного мислення. Дедалі виразнішим ставав модерністський експериментальний нарратив, що в середині 20-х років став визначальним [...]» [Ковалів 2009: 320]. У другій половині 20-х

років роман стає провідним жанром вітчизняної літератури, і без новаторської трансформації форми, без експерименту він не існує. Українські романісти «гучно заявили про себе експериментальними творами, що їх критика невдовзі нарекла “лівою прозою”, аналог якої інші європейські літератури навряд чи й мали» [Мовчан 2008: 15].

Опосередкованим свідченням становлення постколоніальної нації стає формування власної романістики, яка стає продуктивним жанром, формує власний наратив, що протистоять іншим наративам, насамперед імперському. І, нарешті, ключова теза про те, що роман стає літературним відповідником сформованої нації: «[...] роман [...] відіграв надзвичайно важливу роль у формуванні імперських досвідів, ставлень і референцій [...] в основі того, що дослідники й письменники говорили про незнані частини світу, лежать оповіді. Вони ж стали методом, який колонізовані народи застосовували, обстоюючи власну ідентичність та історію [...] За словами одного критика, нації самі по собі є нараціями. Здатність оповідати або перешкоджати формуванню й виникненню інших наративів дуже важлива для культури [...]» [Сайд 2007: 12-13]. Така теза видається життєспроможною і щодо української літератури 1910-1920-х років.

У цей час творилися вершини української романістики. Вражаючим є той факт, що ці вершини осягали зовсім молоді автори, хоча традиційно вважалося, що до роману літератори приходять у дуже зрілому віці. Цілком можливо, що молодий вік романістів був віянням часу, бо подібне явище спостерігаємо і в російській літературі цього часу. Поєднання молодості й експериментальності є цілком зрозумілим і закономірним явищем.

Для 1920-1930-х років є характерною насамперед досить широка парадигма роману. З перших років становлення цього жанру немає якогось одного шаблону, канону, за яким би писалися романи 1920-х – початку 1930-х. Майже кожен цікавий твір є жанрово своєрідним, неповторним. Цей період у розвитку вітчизняної літератури дає зразки інтелектуального, соціального, психологічного, психоаналітичного, філософського, історичного, пригодницького, авантюрного, сатиричного, фантастичного, утопічного тощо романів. І найчастіше, знову ж таки, кожен роман стає неповторним поєднанням декількох жанрових різновидів у одному творі. Зрештою, це неодноразово відзначалося науковцями [Дзюба 1994: 442-443; Бернадська 2004: 96-193 та ін.].

Попри декларативні заяви про творення нової літератури, нового роману, які протистоять здобуткам попередніх епох, попри заперечення тягlostі вітчизняної традиції (досить згадати заяви Ю. Яновського про його улюблену художню лектуру і ставлення до українського письменства [Див.: Луцький 1997: 139, 142]), насправді романісти 1920-х років дуже часто зймалися комбінаторикою, трансформацією, пере-творенням вітчизняних і світових літературних набутків. «Модернізм 1920-х років [...] не так

руйнував попередні парадигми, як відтворював попередні тенденції в нових комбінаціях, конструював нові форми й тут же їх заперечував» [Мовчан 2008: 10], хоча так само він нерідко і «руйнував попередні парадигми», що цілком стосується прози загалом і романістики зокрема.

Взаємодія різних, за змістом і за формою, жанрових модифікацій роману не мала виключно ідилічного характеру впливу і запозичень. Часто ця взаємодія набуvalа форм гострої полеміки, заперечення одних модифікацій та ідей і пропонування на противагу їм інших форм та ідей. Це стосується не тільки позицій літературних критиків чи ідеологів, а й власне романістики як полігону для теоретичної полеміки. Яскравим прикладом такого художнього протистояння можуть бути роман М. Могилянського «Честь» як опозиція до «Робітників сил» М. Івченка і «Міста» В. Підмогильного і роман В. Підмогильного «Невеличка драма» як опозиція, у свою чергу, до «Честі» М. Могилянського. Це була опозиційність з запереченням і одночасним розвитком того, що заперечувалося.

Романні форми органічно вписувалися в українську експериментальну прозу 1920-1930-х рр. своїм пошуковим характером. По-перше, уривки, незавершені твори були спробами митців осягнути новий для них романний жанр, були ніби підступом до нього. До їх появи у часописах також спонукала незвична для українських літераторів форма публікації творів із числа в число. Раніше вітчизняні письменники не мали великого вибору журналів, та ще й таких, які би періодично виходили з місяця в місяць. Тепер літературних часописів з'явилось багато і вони відчували брак текстів для повноцінного функціонування. Видавці змушені були пускати у друк фрагменти незавершених творів, навіть якщо не було твердої надії на їх завершення у найближчому майбутньому. Не були у цьому впевнені й самі літератори: адже часто уривки творів були тільки пробою пера в нових для себе формах, які могли виявитися поки не під силу митцеві або викликати у нього відчуття невдоволення.

По-друге, майже усі незавершені твори романних форм були новаторськими за належністю до жанрового різновиду (роман-пародія, пародія на роман, пригодницький, агітаційний роман, новели-повісті з незавершеного роману, «уривки із ненаписаного роману» як самостійний жанровий різновид на межі «малої прози» і роману тощо), композицією, нараційними особливостями, зображенально-виражальними засобами та ін. Не потребує особливих доказів теза про важливість «Вальдшнепів» М. Хвильового для української літератури, насамперед за їх експериментальний характер, який відкривав нові шляхи перед вітчизняною літературою, романістикою зокрема.

По-третє, завершені романні форми теж були новаторськими для української літератури дифузним характером (наприклад, синтез епосу й лірики, мімезису й символіки в «кольорових романах»), сюжетними, структурними, нараційними особливостями. Ціла група творів може бути

об'єднана означенням жанрового різновиду «роман у віршах» (три твори В. Поліщука, «Арсенал сил» Г. Коляди, «Тарас Трясило» В. Сосюри, «Степ» Т. Масенка, «Скелька» І. Багряного, «Молодість Брата» Л. Первомайського, «Фронтовики» С. Голованівського, «Дніпробуд» Я. Гримайла та ін.), але воно є дуже умовним, бо самі автори визначали жанрову природу в кожному конкретному випадку по-різному: ритмований роман, роман нової конструкції, роман у віршах, біографічно-ліричний роман, віршований роман та ін. В авторських жанрових самовизначеннях, безперечно, є певна частка епатажу, декларативності, але загалом вони є свідченням пошуку нових шляхів у розвитку вітчизняної літератури, і ці шляхи спираються як на новаторство у трансформації здобутків європейської та навіть східної літератур, так і на експериментаторство з деструкцією традиційних форм та намаганням витворити принципово нові форми.

Література

- Бернадська, Н.І.: Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція. Академвіддав, Київ 2004, 368 с.
- Біла, А.М.: Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки. Смолоскип, Київ 2006, 464 с.
- Грицак, Я.Й.: Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX-XX століття. Генеза, Київ 1996, 360 с.
- Ковалів, Ю.І.: Полісемантика «Розстріляного відродження» з обірваною перспективою. МП «Леся», Київ 2009, 504 с.
- Кравченко, Б.: Соціальні зміни і національна свідомість в Україні XX ст. Основи, Київ 1997, 423 с.
- Луцький, Ю.: Ваплітнянський збірник. Мозаїка, Едмонтон 1977, 260 с.
- Луцький, Ю.: Літературна політика в радянській Україні 1917 – 1934. Гелікон, Київ 2000, 248 с.
- Мовчан, Р.І.: Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі. ВД «Стилос», Київ 2008, 544 с.
- Сайд, Е.: Культура й імперіалізм. Критика, Київ 2007, 608 с.

Summary

The article deals with an experimental nature of Ukrainian literature of the first decade of the XXth century, which organically fits into the European context. It is also stated about the Ukrainian novel and its forms (unfinished novels, excerpts, episodes, quasi-novels, works on the edge of small and medium-sized epic and novel genres, copyright marking "novel", novels in verse" etc.) of this period, their genre diffusion.

Keywords: experimental, novel, genre, novel form, genre diffusion.